

INDEKS KNJIGA

KASIM PROHIĆ: »ČINITI I BITI«

»Svjetlost«, Sarajevo, 1972.

U našoj savremenoj filozofskoj literaturi tekstovi Kasima Prohića izdvajaju se, između ostalog, i po tome što zapravo i nisu filozofski u klasičnom smislu, već predstavljaju otvorenije forme misaonog »izricanja« (*Odvažnost izricanja*). Nasuprot kategorijalno svedenom »čistom« filozofskom jeziku, univerzalističkim i totalizirajućim pojmovima koji apstrahuju konkretni čulni život, Prohić »pokušava« da, u protivstavu spram kategorijalno-shematske »obrabe« predmeta, ovome pristupi neposrednije, tako reći na unutrašnji način. Negativno iskustvo filozofiranja pod pretpostavkom (zavorenog) sistema — što je kritičko određenje čitave tradicije zapadnjačkog mišljenja — uticalo je na Prohića da traži za jednim drukčijim jezikom, oslobođenim od »tiranije sistema« i (prema tome) otvorenim za različite likove, sadržaje i punoću života. U već pomenutom djelu *Odvažnost izricanja* (Razlog, Zagreb, 1971) Prohić je otvoreno doveo u pitanje beskonačnu pojmovnu ambiciju filozofije da svijet interpretira u kategorijalnom sistemu, bogatstvo pojavnog svrsta u sheme jednoznačnog apstraktnog smisla. Odrivajući se pojmovne narcisoidnosti filozofije ukorijenjene u logocentričko-metafizičkom stavu zapadnog mišljenja, ovaj autor zagovara misaono otvorenu formu esaja kao onaj oblik govora kojim se u obračunaju fenomenima svijeta ne bi vršilo »nasilje« i u kojem je, zapravo, predmet kao »fenomen« tek moguć. Predmetni svijet objekata filozofske ili naučne radoznalosti tada postaje svijet likova, fenomena — čiji intencionalni smisao nije dat apriori, već ga je, u traganju, moguće razotkrivati, »čitati«. Doduše, Prohić nije fenomenolog koji pojavi pristupa bez pretpostavki. Esaj, takođe, ne isključuje pojmovna određenja i sistematičnost misaonog postupka. Ali on ne podnosi »linearnost znakovnog sistema klasičnog filozofskog pisma«, već traži napor »osobnog duhovnog posredovanja« sadržaja na koji se odnosi. Razlikovanje umjesto agresivnog identifikovanja, imaginaciju umjesto apstrakcije koja i sam svijet stavlja u zgradu!

Pristupajući romanu Meše Selimovića, Kasim Prohić je u knjizi *Činiti i biti* — što je indikativno — našoj filozofiji pretpostavio našu književnost, kao autentičniji izraz i duhovnu tvorevinu samog bića naroda. Budući da smatra da je kod nas »filosofija još uvijek ezoterička oblast« i da ćemo »još dugo živjeti svoj literarni vijek kao jedino prirodan, autentičan duhovni stav«, ovo preferiranje književnosti nije tek neutralno uviđanje ili, možda, prikrivena kritika vlastite i »filozofske savjesti« savremenika, već je, vjerujemo, pozitivno uticalo na samu Prohićevu odluku da uopšte razmatra jedan romaneskni opus, da, dakle, piše djelo o djelu. Doduše, nije se obratio bilo kojem, nego djelu Meše Selimovića, pisca koji je izazvao mnoge književne kritičare. Ali Kasim Prohić nije književni kri-

tičar, a ipak je jedini do sada o Selimoviću napisao čitavu knjigu. Treba li u tome vidjeti izuzetno vrijednost romanesknog djela Meše Selimovića ili izuzetnu osjetljivost i duhovni interes jednog filozofa za književno i misaono bogatstvo i značaj toga djela? Svakako, i jedno i drugo. Doista se tu radi, kao što se nada i sam autor, o »produktivnoj sprezi neposrednog književnog praxisa i njegove teorijsko-estetičke hermeneutike« (str. 11).

Za Prohića »književno djelo je ispisani trag koji sljedimo«, otvorena značenjska struktura koja se opire jednostranom svodenju na ovaj ili onaj smisao, ideju ili »poruku«. Intencionalno značenje književnog teksta neprevodivo je na apstraktni jezik pojmova, a na »izvornoj dvosmislenosti umjetnosti« zasniva se »pluralizam razumijevanja« umjetničkog govora. Priznajući polisemičnost književnog djela i nemogućnost bilo kakve jednoznačne, pravolinijske interpretacije, Prohić već na početku relativizira vlastiti interpretativni pokušaj, jasno određujući smisao svoga poduhvata, njegovu uslovljenost, prirodu i granice. Prohićeve metodičke ograde od čisto filozofske interpretacije književnosti, od »prevođenja« pjesničke simbolike i značenjskih spletova u transparentni sistem znakova gotovo da se pretvaraju u samokritiku vlastitog kritičkog poduhvata koji je, ipak, filozofski. Rijetko nailazimo na ovoliku obazrivost kritičkog mislioca pred predmetom misaonog razmatranja, skeptičku relativizaciju vlastitog metoda za koji autor kaže da je, zapravo, samo jedan način čitanja Selimovićeve romana, jedan pokušaj dešifrovanja i izvođenja njegove ideografije. Iako je Selimovićev roman (*Magla i mjesecina; Tišine; Derviš i smrt; Tvrđava*) misaono bogato i napregnuto književno štivo, Prohić uvažava njegovu prevashodnu romanesknu strukturu, književni karakter književnog djela, određujući svoju analizu kao literarno-kontekstualnu, dakle saobraznu unutrašnjem, intencionalno-simboličkom smislu Selimovićeve prozno rukopisa. I doista, u poglavljima u kojima je tragao za osnovnim ideografskim simbolima Selimovićevih romana, Prohić nije prekoračio granice sopstvenog samoodređenja; kao filozof bio je istinski Selimovićev »čitalac«. Otkrivajući kod Selimovićevih junaka dijalektiku i metafiziku ČINJENJA I BITISANJA, Prohić je pokazao svoj izdiferencirani analitički smisao da esejističkim pismom iznutra otvori pismo samog autora, ne praveći apstraktne i neuvjerljive generalizacije, ali i ne potirući sve one nijanse od kojih tekst, pogotovo književni, zapravo i živi. Iako u Selimovićevim romanima pronalazi, da tako kažemo, osnovne ideografske tačke (*Prazan prostor ili nulta tačka smisla; U potrazi za apsolutnim: zategnuti luk transcendentije; Misaos je samo tvoja, čin je svačiji; Koncentrični krugovi zbivanja: kraj kao početak; Susret sa svijetom; Političko pismo i njegova književna funkcija; Tvrđava, Iskonska izvjesnost ljubavi, Love a ulovljeni: metafizika smrti; Život kao prokletstvo; Jedan obnovljeni motiv: ljepota i smrt*), autor ne pristupa Selimoviću s kategorijama »odozgo« i ne traži više nego što nalazi, iako govori o »projektivnom« čitanju, čak »dopisivanju«. Primjerenom analizom koja se odvija na zavidnom misaonom nivou Prohić otkriva, daleko uspješnije od većine Selimovićevih »tumača«, one tzv. dubinske slojeve Selimovićeve romana, fundamentalnu ideologiju iz koje i izviru najznačajnije »poruke« pisca. Ako je ovdje metodički »zanemarena« stilsko-jezička analiza i prevladano uobičajeno a plitkoumno »interpretiranje« književnih figura, to znači, prvo, da je autor okrenuo leđa ekstenzivnoj »vestranosti« u pristupu i, drugo, da je ostvario istinski misaoni susret sa predmetom svoga istraživanja. Već banalni stav da ideje ne padaju s neba ovdje je potvrđen u jednom književno-istorijskim konkretnom smislu: knjiga *Činiti i biti*, u neku ruku, nastavlja se na lanac pojavljivanja Selimovićevih knjiga! Besmislica?! Ništa, jer je »na tragu« Selimovićeve prozno rukopisa

Prohić otkrio — za sebe i nas — neke bitne i provokativne duhovne sadržaje, čitav jedan svijet inspirativne simbolike. Na taj način »uslovljena«, ova se knjiga, tako reći, proročno »rodila« — nije plod nekog naturalnog istraživanja.

Intelektualno radoznom čitaocu Prohićevo djelo može poslužiti kao misaono, ali i literarno, veoma zanimljiv, prodoran i dosljedan »tumač« (dakle, u najboljem smislu) romana Meše Selimovića. U njemu su na bitan način imenovane neke fundamentalne idejne i simboličke intencije Selimovićeve rukopisa, prepoznate osnovne ideografske strukture. A »nametnuće« se čitaocu i kao tekst po sebi, snagom vlastitog duhovnog sadržaja, pronicljivosti i smisla.

OSKAR DAVIČO: »PROČITANI JEZIK«

»Nolit«, Beograd, 1972.

Reći bilo što o najnovijoj knjizi pjesama Oskara Daviča *Pročitani jezik* teško je a ne konstatirati da ove sve pjesme tek su svjedočenje o isušenom i dotrajalom jeziku, tek su krhotine nekadašnje Davičeve svježine i u svakom slučaju zanimljivog poetskog (i ne samo poetskog!) iskušavanja bila jezika. Oskar Davičo nije od onih kojima je »teško pisati«, a niti je njegovo pisanje prepušteno unutrašnjoj bujici asocijacija, slika, pojmova; prije bismo rekli da ovaj pjesnik prihvata stanovitu disciplinu pisanja i ovoj disciplini podvrgava one tokove svoje bogate mašte, rekli bismo nadalje da je i nadrealizam Davičov uza svu žestinu i ekspresivnost izraza vrlo dobro proračunat i da je teško reći da Davičo pušta jezik nekoj iracionalnoj stihiji koja će ga razgrađivati, destruirati ili pak tvoriti i strože sustave. Svakako da ovakvu disciplinu i određenu kontrolu pisanja ne uzimamo za zlo niti je spočitavamo Oskaru Daviču; prije bismo u tome vidjeli njegove prednosti. No, ono što Davičo nikada nije postigao, ili barem veoma rijetko — u tek osrednjim pjesmama — jeste zatvorenost i zaokruženost izričaja, jest stalnija jedna čvrstoća sustava znakova. On se »dovršenošću« primakao uvijek do ruba i tu posustao, on nije vodio ozbiljnu brigu o većoj jednoj slojevitosti teksta iako je to namjeravao. Tako je moguće zaključiti jednostavno da je Oskaru Daviču i u prozi, a u poeziji pogotovo, manjkalo uvijek ono »nešto« što bi se najlakše moglo okrstiti kao »veća briga za jezik«, »veća briga za smisao uporabe jezika«. A to su ipak osnovne polaznice koje zanemarivati značilo bi ne imati niti čvrstog stajališta, čvrste koncepcije uopće.

No, vratimo se knjizi *Pročitani jezik*. Već smo za nju rekli da je tek ogledalo jednog isušenog i ne u najboljem smislu spisateljskog *manirizma*, da ove pjesme niti uvjerljivo zaokružuju raniju Davičovu praksu, niti daju naslutiti nešto bitno novoga. Istina, moglo bi se reći za ove pjesme da je u njih nazočan stanoviti niz međusobno isprepletenih slojeva govora, da je raslojavanje teksta pjesnik pokušao izvesti lomljenjem jedne struje pripovjedanja drugom, trećom i tako dalje, da je privednom razbijenošću smisla i elementom igre pokušao Davičo naznačiti slobodan i nevezan ritam pripovjedanja. Nabrajati sve ovo znači i u svakoj spomenutoj postavci vidjeti pjesnikovu grešku: jer Oskar Davičo kada je sve ovo činio, kada je, dakle, ubacivao brojne tokove pripovjedanja, pa razbijao slojevitost tog pripovjedanja, poigravao se riječima; činio je to misleći da radi prozni tekst, roman ili priču najmanje. Nemoгуće je sve to izvesti u pjesmi a načinom koji je Davičo odabrao. Pa je, prema tome, većinu ovih pjesama vrlo lako shvatiti i kao ulomke iz nekog, ne odveć zanimljivog, romana, što je zamjerka još veća ako se zna kakvi su Davičovi romani, proza u